

Pikavere Ajalugu

PIKAVERE – KÜLA LÄBI SAJANDITE

Põhja-Pärnumaal paiknev Pikavere on oma struktuurilt arhailine sumbküla, milletaolisi võib Mandri-Eestis kohata haruharva. Küla keskpunkt asetseb väikesel Saari mäel, muistsel pankrannikul, mida nüüdseks katab õhuke mullakiht. Kuna küla vanema ajaloo kohta andmed puuduvad, võib ainult oletada, et hiljemalt hilisrauaajal (1000–1250), kui enamik maaviljeluseks ja karjakasvatuseks sobivaid maid oli Eestis kasutusele võetud ning enamik hilisematest küladest juba rajatud, oli Pikavere asustatud.

Tõenäoliselt 14.–16. sajandil kujunesid välja külale nii iseloomulikud kiviaiad ja tüüpilised pärimusmaastikud: kiviaedadege piiratud talukohad, põllud, karja- ja põlluteed, karjakoplid, kivimurrud, saviaugud, linaleotiigid, lubjapõletuskohad, heinamaadena kasutatavad puisniidud ning kunagised hiiekohad, mille mälestus on kohaliku levikuga kohanimesedes kuni viimase ajani säilinud. Nii on Nigula-Aadu talu üht põldu kutsutud Hiie-põlluks. Külasisesed kiviaiad on praegugi alles, kuid väljaspool küla asetsenud põlde ääristanud kiviaiad veeti 1971. aastal maaparandustööde käigus ära ning kuhjati hunnikusse. Sellega tehti korvamatut kahju nii ümbruskonna sajandite jooksul välja kujunenud üldilmele, taimestikule ja loomastikule kui ka kohale, kuhu need kivid kokku veeti.

Küla nime on esmakordselt mainitud Pärnumaa külade loetelus 1534. aastal – Pickjerff unter Kokenkau (Pikkjärv Koonga all) –, mõni aasta hiljem, 1543 esines Lihula vakuraamatus nimi Pitkever. Pole teada, kas nimetus Pikkjärv on seotud Pikavere karstijärvikuga või on see lihtsalt kirjapanija eksitus. Vere-lõpulisi kohanimesid on teatavasti üle terve Eesti. 1543. aastal oli küla suurus 12 adramaad, seal oli 9 koos ja 3 kaugemal eraldi asetsevat talu. Peremeeste ja talude nimestikus on 4 sellist talu (Mälgu, Mäe, Lõmpsi ja Jaagu), mille nimed on praegugi täiesti äratuntavad.

Olles varem ajal ümbruskonna suurim küla, paiknes Pikavere keskajal Saare-Lääne piiskopkonna territooriumil, mis eramõisade pärisorjusega võrreldes tagas talupoegadele mingil määral parema õigusliku seisundi, 1796. aastal anti aga mõis aadliseisusest vanapiigade varjupaiga ülalpidamise tagamiseks sajaks aastaks rüütelkonna kasutusse. Mõisa ülemvõimu tugevnemisega muutus talude majanduslik ja õiguslik olukord viletsamaks. 20. sajandi algul polnud talude kasutuses olevad maad veel krunditud, talupoegadel puudus isegi mõisnikuga sõlmitud kirjalik rendileping. Talumaad olid peaaegu 20 väikeses eraldiseisvas tükis, heinamaad võisid asetseda talust 10-30 km kaugusel, karjamaad olid ühised. Tänapäevaga vaadates tuleb siiski märkida, et just see kunagine vaesus ja Eesti üldisest arengust mahajäämus aitasid küla arhailist struktuuri ja väljanägemist teataval viisil konserveerida. Talumaad müüdi talupoegadele pärisomandiks alles 1910. aastal. Uus maadejaotus kujunes välja pärast 1911. aasta maamõõtmist, mille järel paljud peremehed pidasid paremaks külast välja oma maa juurde kolida. Külast lahkus hulk peresid: Lõmpsi, Lõmpsipere, Oedapere, Kalamahansu, Andruse, Vainu, Tooma, Peetre jmt. Põllumajanduse mahajäämuse tõttu jäi Lääne-Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algupoolel alaks, kus põllumajandusliku tegevuse, elujärje ja kultuuriga seotud vanad tavad ja vahendid, nagu veohärgade kasutamine, sepavikatid, rehepeksul vardad, korstnata suitsutared ja lahtise kerisega reheahjud, säilisid visamalt kui mujal. Ümbruskonnas oli kuni 1950. aastateni säilinud veel 3 korstnata talumaja.

NB! Leheküljel <http://www.e-varamu.ee/> sisestades otsingusse Mälgu-Jüri talu saate ülevaate suitsutarest.

Koonga vallas ja Pikavereski valitses üleüldine koduse käsitöö oskus. Igas peres osati kedrata lõnga, kududa kindaid, sokke ja kangastelgedega ka kangast, tekke, vaipu ja põrandariideid, välja õmmelda, tikkida ja heegeldada; osati teha puu- ja tiseritööd, omakootud linastest ja villastest kangastest perele riideid õmmelda jne. Need oskused olid Pikavere peredes olemas kuni 1950.–1960. aastateni. Kaunist vanaaegset käsitööd võib leida veel paljudes kodudes.

Ent rahvusliku ärkamise ja vabaduse aated jõudsid peagi ka siia kanti. Ärksamad mehed tellisid 1880. aastatel Jakobsoni Sakalat, tegid sellele kaastööd, löid kaasa rahvuslikele algatustele ja võtsid osa laulukooride tööst. 1905. aasta rahutused jõudsid ka Koongasse, mille käigus süüdati ja põletati maha mõisa loomalaudad.

Kirjaoskuse levikule ja talurahva eneseväärikustunde tõusule andis positiivse tõuke 1770. aastatel Eestimaale jõudnud vennastekogodusliikumine. Et huvi selle vastu oli väga suur, ehitati Mälgu talu õuele palvemaja. Mõne aja pärast ei jõudnud vana maja kuulajaid enam ära mahutada ja 1830. aastal ehitati uus ja suurem maja, mille vundament toodi ühe järgu võrra Mälgu õuele lähemale. Enam-vähem algsel kujul on see hoone säilinud tänaseni, olles seega üheks vanimaks samalaadseks hooneks Eestis.

19. sajandil ehitatud Pikavere 3-klassiline külakool asetses Pärnu-Jaagupisse viiva maantee ääres. Pikavere lapsed said esmaspäevast laupäevani selles majas ka õõbida. Igaühel pidi kodust kaasa toodud olema nädalane leivakott leiva, piimalassi või piimapudeli, võikarbi ja muu leivakõrvasega. Magati põhukottidel. Varasemal ajal tegutses kool mõnda aega ka Kalama rehetoas.

1912. aastal sai Pikaveres valmis uus vallamaja, millest kujunes Koonga valla ühiskondliku elu keskus. Eelmine vallamaja oli asunud vanas ühekordses puitehitises, uues, kahekordses kahe suure saali ja sekretäri korteriga kivihoones jätkus ruumi nii valla asjaajamiseks kui ka kultuuriliseks tegevuseks. Ühes saalis töötas sekretär oma abilistega, teises, peosaaliks nimetatud ruumis lavastati näidendeid, korraldati pidusid ja kontserte ning harjutati tõstmist ja maadlemist. Eraldi toas oli

raamatukogu ja suur seina külge kinnitatud postkastialus väikeste nummerdatud kapikestega iga pere tarvis. Tegutsesid spordi- ja raamatuselts. 19. sajandi lõpul oli Pikaveres vana vallamaja läheduses asunud ka mõisa asutatud kõrts. Külas olnud ka mitu poodi. 1905. aastal oli Piile peremees ja samanimelise poe omanik ehitanud endale hollandi tuuleveski, mis tegutses kuni 1950. aastateni, jahvatades külarahvale peamiselt söödajahu. Külas oli ka pukktuulikuid (Veski talu õues, Muskuse sauna juures ja mujalgi).

Heaks sissetulekuallikaks olid peredele erinevatesse kohtadesse ehitatud lubjapõletusahjud.

19. sajandil tuli Pikavere noortel meestel Vene kroonus sundaega teenida. Vanemad mehed teadsid sellest palju jutustada. Pikavere Jaagu Annus oli jõudnud käia isegi 1905. aasta Vene–Jaapani sõjas.

Esimene maailmasõda ja sellele järgnenud Vabadussõda viisid enamuse küla meestest sõjatandril. Nendel, kes eluga koju tagasi jõudsid – langenute mälestuseks on Mihkli kalmistul ausammas – algas kodumaal teistsugune ajastu, maaelu ja talupidamise tõusu- ja õitsenguaeg, milles tähtsat osa mängis ka Pikavere elanike osalusel loodud Koonga meierei.

Küla edaspidine saatus on suhteliselt hästi teada. Esimene Vene okupatsioonistaasta, küüditamised, sõja algus, mobilisatsioon Nõukogude armeesse, millest mõnel Pikavere noormehel õnnestus kõrvale hoida. Metsavendadena kaasalöömine kohalikes Punaarmee-vastastes lahingutes (1941). Saksa okupatsioon, talupidajate rasked normikohustused, kaardisüsteem tarbekaubadele, riieatele ja jalanõudele, toiduainete osas oli maaelu veel suhteliselt talutav (1941–1944).

1944. aasta kevad ja suvi, Saksa mobilisatsioon. Pikaverest viidi Saksa tööteenistusse ja sõjaväkke aastakäigud 16. eluaastast kuni 45. eluaastani. Oli peresid, kust läksid isa ja poeg, läksid vennad. Paljud noored mehed viidi Saksamaale, paljud mobiliseeritud mehed hukkusid lahingutes Eesti pinnal, teised langesid vangis, kolmandad jäid teadmata kadunuks. Uus Nõukogude okupatsioon (1944), metsavennad, Hirmus Ants, arreteerimised, 1949. aasta märtsiküüditamine, kolhooside loomine, Hruštšovi-aegne "sular" (1950. aastate lõpp). Nooremate inimeste linna siirdumine, küla tühjaksjäämine, mahajäetud talumajade lagunemine, Pikavere vana külakooli mahalõhkumine, vallamaja lagunemine, veskite lagunemine, põldude võsastumine. Ja siis äkki 1987. aasta 15. augustil Pikavere rahva aktiivsel osavõtul I külakokkutulek, nüüdse külaliikumise algus. 1987. aasta sügis – uue kõvapõhjalise külatee rajamine. 18. august 2007 – II Pikavere külakokkutulek, külaliikumise 20. aastapäev.

Urmas Bereczki

Saari mägi

Mälestuste järgi on Saari mägi olnud külarahva armastatud kooskäimiskohaks juba esiisade-aegadest peale, kus käisid nii noored kui vanad. Oletatavasti 19. sajandi viimasel veerandil olevat küla ärksamad ja hakkajamad noored mehed otsustanud mäe peale ja küljele rajada pargi, et oleks meeldivam koos viibida. Mihkel Kiisk mäletas poisikesepõlves kuulnud juttu, et puude istutamise mõtte algatajate hulgas olnud Mihkel Uustalu Pikavere Põlde talust ja Jüri Lüll Naelakalt. Mõlemad olnud küla kõige ärksamad mehed. Ühelt poolt olevat neid puude istutamise mõttele viinud Saari mäelt avanev suurepärase vaade, teiselt poolt olnud mõlemad mehed tugevasti mõjutatud ärkamisaegsetest aadetest ja soovist isamaa heaks midagi tähtsat korda saata. Nii see park siis sündinudki: toodud metsast, niitudelt, koplitest, heinamaadelt, kraaviparvedelt noori puuvõsud - kaski, pärnu, vahtraid, pihlakaid, hõbepajusid, jalakaid, tammesid ja muud ning istutatud ümber siinsesse mulda. Uuele pargirajajatele pandud nimeks Parkaed. Kui mõte oli teoks tehtud ja puud kasvama pandud, vaadanud tegijad oma töö uuesti üle. Rõõm tehtud tööst koos küla kauni tagapõhjaga loonud nii sütitava meeoleolu, et kaks eestvedajat ulatanud teineteisele käed ja lausunud: "Ja nüüd koolitame ka oma lapsed ära!" Parkaia puudest on mitmed praegugi alles, paljud neist on aga ajahamba ja tormide ohvriks langenud. Istutajate järeltulijaid ja sugulasi on samuti mitmel pool olemas: Pikaveres, Lõpel, Pärnus, Pärnu-Jaagupis, Libatses, Rapla ümbruses, Tallinnas ja mujal, samuti ka välismaal. Saari mäelt avaneb nii suvel kui talvel kaunis vaatepilt ümbruskonna taludele ja põldudele kuni silmapiirilt paistva maantee ääres asuva kunagise Piile tuuleveski korpuseni välja.

Annuse-auk

Looduslikku veekogu Pikaveres ei ole. Praeguse ujumistiigi ümbruses Saari ja Annuse koplis leidub mitmel pool kunagisi allika- ja kaevukohti, mis kevadel üle ajavad, väga kuivadel suvedel aga kuivavad. Keset omaaegse Annuse talu koplit asub Annuse-augu nimeline allikakoht, kust varasematel aastatel vesi iialgi otsa ei lõppenud, nüüd aga on ummistunud. Veerohkel ajal tekib siin lammijärv, mida siit läbirändavad veelinnud kasutavad peatuspaigana, kevadeti ilmuvad siia isegi luiged. Toonekured kasutavad siinset veela kevadest sügiseni.

Küla paikneb karstialal, kus vete liikumine toimub maapõues. Esiisade tehtud talukaevud Mäekülalt kuni Allkülani on rajatud nendele oletatavatele maapõues asuvatele veesoontele.

Mai Kiisk-Bereczki